

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМІЧНОЇ ТОНАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ
ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ БАЙОК

) Стаття орієнтована на опис лексико-синтаксичних засобів реалізації комічної тональності у мікро-, макро- та мегаконтекстах на морфологічному, лексичному й синтаксичному рівнях тексту англомовної байки. Ключові слова: гумористична іронія, лексико-синтаксичний алогізм, сатирична іронія.

The article is oriented into the description of lexical and syntactic means of comic tonality realization within micro-, macro- and megacontexts on morphological, lexical and syntactic levels of the English-American fable text. Key words: humoristic irony, lexical and syntactic discrepancy, satirical irony.

Уже неодноразово ми зосереджувалися на багатогранних аспектах вивчення тексту англомовної байки, а саме на її жанрово-стилістичних ознаках, функціональному потенціалі, особливостях композиційно-сислової структури як лінгвокогнітивного конструкту, що відображає такий спосіб організації комічного смислу в тексті англомовної байки, який відбиває знання про світ і людину в ньому та є підґрунтям формування узагальненого образу людини конкретної культурно-історичної доби [2, с. 65]. Метою статті є опис лексико-синтаксичних засобів реалізації комічної тональності тексту англомовної байки. Іронія та сарказм є засобами об'єктивації комічної тональності, потенціал якої, за результатами лінгвостилістичного аналізу фактичного матеріалу, залежить від її реалізації в мікро-, макро- та мегаконтексті. У зв'язку з цим змінюється функція іронії, яка є маркером певного виду комічної тональності, й впливає на формування узагальненого образу людини, реконструкцію моделей організації комічного смислу й концептуальної системи комічного в текстах англомовних байок. У межах гумору іронію розглядаємо, слідом за С.М. Іваненко, не як стилістичний засіб, а як різновид комічного смислу, що акумулює в собі різні засоби мови та мовлення [4, с. 257]. Іронічний смисл, на думку С. Походні, це суб'єктивно-оцінна модальність заперечувального характеру, яка міститься в підтексті та знаходиться в протиріччі зі змістом. Останній, у свою чергу, створюється невідповідністю традиційного і ситуативного зображуваного, тобто узуального й оказіонального, прямого і переносного значень [7, с. 60]. Гумористична іронія постає як такий її різновид, що є результатом смислової невмотивованості, яка виникає внаслідок контрасту між контекстом байки і прямим значенням слова або словосполучення й зорієнтована на опис характерних властивостей амбівалентного і гротескного образів людини. Для реалізації гумористичної іронії в текстах англомовних байок використовуються такі лексико-синтаксичні засоби: метафора- порівняння, алюзія, алогічне використання фразеологічної одиниці, гіпербола, лексико- синтаксичний алогізм. Зазначений вид іронії залежить від лінійного контексту, що не перевищує рамок абзацу, і сприяє створенню гумористично-іронічної тональності. Лексико-синтаксичний алогізм базується на порушенні правил логічної узгоджуваності, тобто йдеться про зевгматичну конструкцію, де сполучаються

синтаксичні та лексичні характеристики [8, с. 198]. На фоні паралельних конструкцій контрастно виявляється алогічне суположення семантично різних компонентів: "He had dumps on his Arms and a good Pair of Shoulders" [11, The Fable of the Coming Champion Who Was delayed]; "He owned a Section, and had a Raft of big Horses and white-faced Cows and Farm Machinery,

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XIX

36

and Money in the Bank besides" [11, The Fable of the Honest Money-Maker and the Partner of his Joys, Such as They Were]. Дієслівну метафору-порівняння використано при зображенні гротескного образу чемпіона: "He used to coax Grocery Clerks and Grammar-School Children to put on the Gloves with him, and then he would go around them, like a Cooper around a Barrel, and Trim them right and proper" [11, The Fable of the Coming Champion Who Was Delayed]. Рух навколо бочки, тобто рух по колу, проектується на дії "майбутнього чемпіона", тобто рух по рингу. До лексико-синтаксичного засобу вираження потенціалу гумористичної іронії відносимо зображення вчинків персонажу, манеру його поведінки, що вербалізовані алогічним використанням фразеологічної одиниці. Так, наприклад, фразеологізм "rob the cradle" ("звабити дитину") [6, с. 607] у тексті байки "The Fable of the Honest Money-Maker and the Partner of his Joys" [11] вживається в значенні "знищити колиску": "Henry robbed the Cradle in order to get Farm-Hands. As soon as the Children were able to Walk without holding on, he started them for the Corn-Field, and told them to Pay for the Board that they had been Sponging off of him up to that Time. He did not want them to get too much Schooling for fear that they would want to sit up at Night and Read instead of Turning in so as to get an Early Start along before Daylight next Morning". Текстово-інтерпретаційний аналіз байки доводить, що наведений фразеологізм може бути інтерпретовано як "вкрасти дитинство". Під концепт КОЛИСКА підводимо складники "початок життя", "джерело", "колискова пісня", "підтримка". Номінативні одиниці "pay for the board, sponge off, early start" контрастують складникам концепту КОЛИСКА та відповідають семантичному значенню окремих елементів фразеологізму "rob the cradle". У наведеному вище прикладі базова концептуальна схема представлена у вигляді концептуальної метафори ДІТИ Є РАБИ. Ідіома "rob the cradle" містить негативну конотацію, що має віддзеркалення в життєвій ситуації – "вкрасти дитинство". На наш погляд, у наведених прикладах простежуємо не лише негативне відношення фермера до своїх дітей, які є маріонетками свого батька, але й опис негативної ситуації загалом. Сатирична іронія є не лише результатом семантичної двоплановості, яка створюється узуальним та оказіональним значеннями лексичних одиниць, а й ґрунтується на значному розширенні поля парадоксальності іронії, смисл якого полягає у зіткненні суперечних ситуацій, що відбивають поєднання контрарних обставин чи умов. Сатирична іронія є наслідком реалізації її комічного потенціалу в мікро-, макро- та мегаконтекстах на морфологічному, лексичному, фонетичному й синтаксичному рівнях тексту англомовної байки. Дослідження взаємозв'язку між сатиричним змістом лексичної одиниці та її формою свідчить про те, що остання є самостійним і ефективним засобом утворення цього змісту. Суфікси -ish, -ard, -eer виражають оцінні конотації й додають презирливого забарвлення номінативній одиниці [9, с. 13]. Як показує аналіз фактичного матеріалу з метою осудження пороків людського суспільства використовуються афікси тільки з позитивною конотацією. Основними засобами створення оказіональних

неологізмів виступають словобудова та словотворення (композиції, або композитні іменники). Сатирична словобудова здійснюється за допомогою суфіксів -ism, -ist, -er і префіксів pro-, anti-, out-. Лінгвістичною основою переосмислення слова є порушення внутрішньої валентності сполучуваних елементів. Оказіональне додавання афікса до лексичної основи слова, який характеризується валентністю, несумісною з її лексико-семантичними параметрами, призводить до затушовування первісного значення основи, розширення спектра її семантико-синтаксичних зв'язків, і, як наслідок, до зміни конотації. Так, наприклад, у байці доби Модернізму "The Peacelike Mongoose" [12] комічний смисл ґрунтується на зсуві референтного співвідношення іменників "cobra" (кобра), "mongoose" (мангуст) і викликаний переключенням валентності афіксів, згідно з якою вони сполучаються з основами, що виражають такі поняття: людина, суспільні обставини: "The

_____ Розділ I. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць I

37

word went around that the strange new mongoose was not only pro-cobra and anti-mongoose, but intellectually curious and against the ideals and traditions of mungoosism". Комічний потенціал іронії має прояв у словотворі, який здійснюється поєднанням двох основ. Складне слово, утворене з метою осудження, висміювання, явище не лише морфологічного рівня, а й стилістико-синтаксичного характеру. Це своєрідна синтагма, елементи якої вступають у певні семантичні взаємовідношення означуваного та означального, і в якій оцінно-експресивний компонент є домінуючим. Нами виявлено шість прикладів okazіональних композитів у байці Дж. Тербера "The Rose and the Weed" [14]: a beetleweed (похмурий бур'ян, невразливий), a bladderweed (бур'ян-пустомолот), a beggarweed (бур'ян-жебрак, тобто той, хто чогось просить), a burglarweed (бур'ян-крадій), a jewelweed (бур'ян-коштовність), a sandyweed (бур'ян-льодяник). Ми вважаємо, слідом за О.Я. Кресан, що ономазіологічна структура наведених композитів створюється синтагматично [5, с. 10]. При узгодженні складного слова з контекстом композитні новотвори забезпечуються текстовою зв'язністю, що має пояснювальний характер: "You are an unwelcome guest, economically useless, and unsightly of appearance....What are you – a beetleweed, a bladderweed, a beggarweed? The names of weeds are ugly" [336, The Rose and the Weed]. Макрофункція зв'язності реалізується через ономазіологічне узгодження компонентів композита з текстовим оточенням, повторення механізму творення складних номіналем. Отже, компоненти композита a beetleweed семантично та ономазіологічно узгоджуються з фразою unsightly of appearance; a bladderweed – з economically useless; a beggarweed – із словосполученням an unwelcome guest. Формування композитів з позитивними семами (a jewelweed (бур'ян-коштовність), a sandyweed (бур'ян-льодяник), що протиставляються за семантично контрастною ознакою із вищезазначеними складними неологізмами, інтенсифікує полярність персонажів байки, а порушення морфологічної та семантичної сполучуваності мотивуючих основ сприяє створенню комічного смислу. Комізм, що створюється через уживання okazіоналізмів, має текстове втілення шляхом використання назв вигаданих посад ("the Inventor-in-Ordinary of Ingenious Penalties" [12, The Poet's Doom], "Night Chaplain and Reminder of Mothers and Sisters"), та вигаданих назв. Так, назва байки "The Bumbo of Jiam" побудована на імпліцитному зв'язку з номінативними одиницями "Bumbo" і "Mumbo-Jumbo"

у значенні "африканський ідол". Назву "Gookul" структуровано за аналогією з "Mogul" – могол, що означає "необмежений, одноособовий керівник і Великий Могол, завойовник Індії". Створення сатиричної іронії досягається переставленням складів у двох лексичних одиницях одночасно: "The Pahdour and the Gookul of Madagonia" замість "Madagascar" і "Patagonia" ("неузуальні назви країн [3, с. 645]"). Номінативну одиницю "Journey-bees" утворено від "journey-man" у денотативному значенні "кваліфікований робітник" або "ремісник за наймом". У висловленні "Justice hang'd some, set others free; / And, after Goal-delivery, / Her presence be'ng no more requier'd" фраза "Goal-delivery" сприймається як "вирішальний вирок", "кінцева станція", "пекло чи рай", тобто те, чого людина заслужила у своєму житті. Як свідчить аналіз структури висловлень текстів англomовних байок, засобами реалізації сатиричної іронії на синтаксичному рівні, є їхня двокомпонентна структура: зображення ситуації (тема) та вираження відношення до неї (рема). Відомо, що для "іронічних повідомлень можлива лише послідовність: тема – рема, інколи навпаки [7, с. 51]". Відношення між темою і ремою контрастні [там само]. Подібної точки зору дотримується Дж. Тернер, вказуючи, що інформативна, тематична частина має передувати кваліфікуючій частині, тобто власне іронічній, яка знаходиться, як правило, у підрядному реченні. Стилiстично маркованими в такому сенсі є синтаксичні моделі відокремлених речень, парцеляти, інверсований порядок слів та уточнення як засіб детального викладення думки. Формально не суттєва, вторинна в синтаксичному плані конструкція, яка несе ту ж саму вторинну інформацію, за допомогою лінгвокогнітивної процедури трансформації переходить в експресивно-модальний центр висловлювання, тобто йдеться про невідповідність між традиційно і ситуативно позначуваним, котре притаманно

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

38

загальному механізму реалізації іронії [7, с. 56]. З метою підтвердження думки наведемо приклади синтаксичних конструкцій, потенціальна можливість яких обумовлена протиріччям між формою та змістом, який вона виражає. Саме така невідповідність є сигналом додавання суб'єктивно-оцінного компонента до висловлювання, що сприяє створенню комічного смислу: "Flatter'd in Piece, and fear'd in Wars / They were th' Esteem of Foreigners" [13, с. 5] – інверсія; "Their Service might be spared, withdrew; / Nor was their Business for so many, / (if th' Honest stand in need of any)" [13, с. 9] – відокремлене речення; "Millions endeavouring to supply / Each other's Lust and Vanity; / Whilst other Millions were employ'd, / To see their Handy-works destroy'd" [13, с. 2] – парцеляція; "Some few were learn'd and eloquent, / But thousands hot and ignorant: / Yet all past Muster, that could hide / Their Sloth, Lust, Avarice and Pride;" [13, с. 3] – уточнення. На синтаксичному рівні засобом реалізації сатиричної іронії є повтор. Поступове нагромадження повторюваних одиниць веде до якісно нового переосмислення інформації. Так, у байці Дж. Тербера "The Bear Who Let It Alone" [14] спостерігаємо семантичну невідповідність між значенням лексичних одиниць, що входять до складу назви байки ("Ведмідь, який відмовився від згубної звички") та нагромадженням повторюваних одиниць (повтор характерної деталі). У наведеній байці перший та останній абзаци є тотожними в плані структурного аранжування та семантичного наповнення. Повтор здійснюється низкою дієслів, які обрамляють кожен з двох абзацив. Персонаж

байки намагається відмовитися від згубної звички – пристрасть до вживання алкогольних напоїв, змінюючи свій намір (ціль), проте не поведінку (засіб досягнення цілі). Отже, активація художнього концепту КОМІЗМ здійснюється через парадоксальну текстову ситуацію: "He would reel home at night, kick over the umbrella stand, knock down the bridge lamps, and ram his elbows through the windows. Then he would collapse on the floor and lie there until he went to sleep. His wife was greatly distressed and his children were very frightened". Базова концептуальна схема може мати такий вигляд ЦІЛЬ vs. ЗАСІБ. Розширення поля парадоксальності, на нашу думку, здійснюється через контрастивний опис світу, в якому панує несправедливість. Наведену думку ілюструє текст байки доби Просвітництва "The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest" [13], де ключова метафора ("And Virtue... / Made Friends with Vice" [13, с. 5]) виявляється невідповідною останнім рядкам байки: "Nay, where the People would be great, / As necessary to the State, / As Hunger is to make 'em eat. / Bare Virtue can't make Nations live / In Splendour; they, that would revive / A Golden Age, must be as free / For Acorns, as for Honesty" [13, с. 12]. Метафора "Golden Age" має позитивне узуальне значення "період розквіту нації", яке в даному контексті асоціюється з поняттями праці і чесності, що повністю суперечить смислу розповідної частини байки, в якій вулик, що символізує державу, гине через небажання бджіл працювати. Сатирична іронія ґрунтується на невідповідності форми і змісту у мегаконтексті [8, с. 186]. Так, байка доби Реалізму "The Farmers and His Sons" [12] є прикладом розгорнутої іронії, пародією на розповсюджений у світовій літературі сюжет, у якому помираючий батько обманює своїх ледачих синів, що у саду закопано скарб – "there is a great treasure buried in the vineyard. You dig in the ground until you find it". Батько вважає, що сини, ретельно перекопавши сад у пошуках вигаданого скарбу, одержать великий врожай і здобудуть справжнє багатство. Байкар, використовуючи відомий сюжет, наповнює його індивідуально-авторським фіналом: "So the Sons dug up all the weeds, and all the vines too, and even neglected to bury the old man" [12]. Таким чином, іронія – це специфічне емоційно-оцінне відношення автора до об'єкта, яке формується на основі усвідомлення невідповідності об'єкта деякому ідеальному уявленню [1, с. 3]. Відмінною є функція гумористичної іронії – характеристичної, тобто виявлення складників особистості персонажу. В такій ситуації іронія відбиває "спокійне" відношення до об'єкта, не заперечуючи його, а удавано стверджуючи. Натомість сатирична іронія віддзеркалює вороже відношення автора до дійсності не лише за змістом, а й за

Розділ I. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць I

39

формою, тобто іронія є "формою парадоксальності", засобом образного мовлення. Саме тому, сатирична іронія зорієнтована на різке висміювання, що сприяє відвертому вираженню авторського негативного ставлення. Іронія має градуальний характер. "Абсолютне не має ступенів, проте іронічні висловлення, в яких змішані істинність та неправда, припускають різні пропорції такого сумішу, що призводить до різних ступенів іронічності (виділено – I. Шатуновським) [10, с. 370]", тобто різних видів комічної тональності – від м'якої, ледве помітної іронії до злого, уїдливого сарказму. Саме така диференціація функцій гумористичної та сатиричної видів іронії знаходить своє відображення в різних видах комічної тональності текстів англійських байок – гумористично-іронічній, сатирично-іронічній і саркастичній. Різниця між трьома видами

комічної тональності, як свідчать результати семантичного і концептуального аналізів текстів англomовних байок, полягає в авторсько-індивідуальному способі художнього осмислення дійсності, в тому, що від епохи до епохи змінюється вихідна точка емоційної критики в комізмі. Байкар аналізує дійсність, спираючись на більш широку "панораму" життя. Отже, наведені вище лексико-синтаксичні засоби реалізації комічної тональності в текстах англomовних байок різних культурно-історичних епох сприяють виявленню лінгвокогнітивних механізмів утворення комічної тональності, які, у свою чергу, впливають на формування узагальненого образу людини. Перспективним убачаємо реконструкцію концептуальної системи комічного в текстах англomовних байок.

ЛІТЕРАТУРА 1. Андриенко Т.П. Речевой акт иронии в английском языке (на материале художественной литературы XVI и XX в.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т.П. Андриенко. – Харьков, 2002. – 18 с. 2. Главацька Ю.Л. Композиційно-сміслова структура англomовної байки: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Главацька Юлія Леонідівна. – Херсон, 2008. – 227 с. 3. Земская Е.А. Веселое словообразование / Е.А. Земская // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма. – М.: Индрик, 2007. – С. 642 – 650. 4. Іваненко С.М. Поліфонія тексту / С.М. Іваненко. – К.: Вид. центр КДЛУ, 1999. – 318 с. 5. Кресан О.Я. Функції композитної ономасіологічної структури в англomовній художній прозі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.Я. Кресан. – Одеса, 2001. – 22 с. 6. Мюллер В.К. Англо-русский словарь / [ред. В.Я. Есипова, Л.П. Попова, Н.И. Максакова]. – М.: "Алькор +", 1991. – 843 с. 7. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии / С.И. Походня. – К.: Наукова думка, 1989. – 128 с. 8. Стилистика английского языка / [Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В.]. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с. 9. Трemasова Г.Г. Языковые средства выражения сатирического смысла (английская и американская художественная литература и публицистика XX века): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Г.Г. Трemasова. – М., 1979. – 26 с. 10. Шатуновский И.Б. Ирония и ее виды / И.Б. Шатуновский // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма. – М.: Индрик, 2007. – С. 340 – 372. 11. Ade J. The Fables. – 2005b. – 13 p. – Режим доступу: http://www.flicklives.com/FanPages/jl_012/intro_9.htm. 12. Bierce A. The Fables. – 2004. – 67 p. – Режим доступу: <http://www.analitica.com/biblioteca/bierce/fables.asp>. 13. Mandeville B. The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest. – 2003. – 12 p. – Режим доступу: <http://andromeda.rutgers.edu/~jlynch/Texts/hive.htm>.

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XIX

40

14. Thurber James. The Fables. – 2005c. – 6 p. – Режим доступу: http://www.compedit.com/james_thurber_and_depression_humor.htm.